

možnosti efektivnější práce nad problematikou nemarxistické sociologie. K dalšímu rozvoji naší sociologie bude toto úsilí víc než přínosem. Jednání se zúčastnili i vědečtí aspiranti Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV, kteří dokonce několikrát aktivně vstoupili do jednání. Účast na konferenci může být i pro ně zajímavým poučením o stavu a tendencích marxistické analýzy soudobé světové sociologie.

Vladimír Müller

Mezinárodní konference o teorii a sociologii náboženství

Když se v roce 1986 v Brně uzavíralo mezinárodní sympozium *Náboženství a ateismus jako předmět sociologického výzkumu* pořádané Ústavem pro výzkum společenského vědomí a vědeckého ateismu ČSAV (Brno), podpořila většina účastníků myšlenku, aby se podobná vědecká akce v budoucnu opakovala. Tohoto podnětu se chopila maďarská strana a do dvou let zorganizovala v pořadí druhé setkání sociologů a teoretiků náboženství v socialistických zemích v jihomaďarském městě Pécs. Mezinárodní konference se konala ve dnech 15.–17. listopadu 1988 a nesla název *O teorii a sociologii náboženství*. Zajišťovala ji Filozofická pobočka Maďarské akademie věd v Pécsi spolu s katedrou filozofie Právnické fakulty Univerzity Panonia v Pécsi. Částečně se na její organizaci podílela také sekce filozofie při krajské vzdělávací vědecké společnosti.

Konference se zúčastnilo 31 odborníků ze 6 socialistických zemí. Největší zastoupení měla hostitelská země (16 účastníků), pak následovala delegace z ČSSR (6), PLR (4), SSSR (3) a jedním zástupcem bylo reprezentováno NDR a Rumunsko. Účastníci byli svým profesním zaměřením především sociologové a filozofové, kteří zastupovali různé vědecké ústavy akademií věd svých zemí, vysokoškolská pracoviště, včetně ústavů marxismu-leninismu, ale také odběratelskou sféru (redakce časopisů, maďarský sekretariát pro věci církevní apod.).

Konference se zaměřila na dvě hlavní témata, která spolu úzce souvisí: na problémy sekularizace a religiozity a jejich reálné podoby v jednotlivých socialistických zemích. Předmětem jednání a diskusí se staly nejen empirické poznatky zachycující specifické stránky sekularizačního procesu a různé formy religiozity či areligiozity, značnému zájmu se těšily i diskuse o teoretických aspektech sekularizace a otázky jejího vymezení a funkce v socialistické společnosti. Zvláštní pozornost byla zaměřena na problematiku religiozity mládeže. Diskutovalo se také o konkrétních formách církevní politiky, zvláště v MLR. Do programu jednání nebyly zahrnuty otázky metodologického rázu ani ryze historická témata, která přímo nesouvisela se soudobými aspekty procesu sekularizace.

Konferenci zahájil a jednání prvního dne řídil prezident organizačního výboru profesor J. Jóri (vedoucí katedry filozofie, Univerzita Panonia, Pécs), který zdůraznil návaznost na jednání brněnského sympozia. Vybidl přítomné účastníky k otevřené, vědecké diskusi o otázkách náboženství a jeho funkcích v dnešní socialistické společnosti.

Hlavní referát přednesl R. A. Lopatkin (Ústav vědeckého ateismu Akademie společenských věd při ÚV KSSS, Moskva). Uvedl, že sekularizace je jednou z mnoha sociálních a historických pravidelností, které jsou objektivně determinovány rozvojem materiální produkce, sociálními vztahy spolu se sociální, politickou a duchovními oblastmi společnosti. V určitých fázích vývoje společnosti sehraává náboženství dominantní úlohu, což je zpravidla výsledkem právně řízeného procesu. Podobně také sekularizace je v socialismu právně řízeným procesem zaměřeným na snižování dominující role náboženství a jeho vyřazení z různých oblastí společenského života, společenského a individuálního vědomí. Tento proces je uváděn v pohyb prostřednictvím sekulárních institucí a dále systémem myšlení, norem a hodnot. Současně je výsledkem praktické lidské činnosti. P. A. Lopatkin dále upozornil na to, že při interpretaci sekularizace z hlediska činnosti se odhaluje její kontradikční charakter, nekonzistentnost a složitost, což je odrazem rozporů jak mezi sociálními silami, tak také mezi subjektivními záměry lidí a jejich reálnými možnostmi tyto záměry uskutečnit. Tento rys označil jako polysémantickou povahu jevu sekularizace. Dále se zabýval pojetím sekularizace jako 1) otevřeného nebo 2) ukončeného jevu. Na závěr rozebíral otázku, zda lze socialistickou společnost označit za sekularizovanou. V diferencovaném přístupu se ukazuje, že některé země jsou plně sekularizované, v jiných náboženství žije, reprodukuje se a vyjadřuje

náboženské potřeby různých skupin společnosti. Uvedl, že náboženství zvyšuje v socialistických zemích dočasně svůj vliv a výsledky sekularizace se úměrně snižují v obdobích sociální stagnace nebo v předkrizových a krizových situacích.

V sovětské delegaci dále vystoupili V. F. Milovidov (Ústav vědeckého ateismu AON, Moskva), který se zabýval *výzkumem hodnotových orientací inteligence studentů ve vztahu k náboženství a mysticismu*, a T. O. Cerbajev (Ústav vědeckého ateismu AON, Moskva), který seznámil s výsledky sociologického výzkumu *hodnotového zaměření mládeže*.

Současný vývoj religiozity v PLR charakterizovala K. Darczewská (Institut religiologie PAN, Varšava). Všimla si nejen složitých hospodářských problémů země, ale také specifických mezinárodních skutečností, které se odrážejí do vztahů Poláků k náboženství v osmdesátých letech (volba polského papeže Jana Pavla II.). Uvedla, že pro současnou světonázorovou orientaci Polska je charakteristický další nárůst náboženskosti obyvatelstva. Státní politika země však i nadále směřuje k prosazování vědeckého světového názoru a ateismu. Uvedla dále, že existuje několik forem a možností soužití polské katolické církve se státem (1. spolupráce s církví, 2. opozice). Za oboustranně prospěšnou formu kontaktů označila 3. dialog.

Polskou situaci na poli religiozity dále charakterizoval W. Pawluczuk (ředitel Institutu religiologie, Jagellonská univerzita, Krakov), který seznámil se současnou složitou situací v oblasti polského školství. *Specifickými problémy religiozity v PLR* se zabýval J. Czerwinski (Sociologické pracoviště Vojenské politické akademie, Varšava), který prováděl analýzu výsledků výzkumů veřejného mínění realizovaných před návštěvami a po návštěvách papeže Jana Pavla II. v Polsku. Konstatoval, že tyto návštěvy se promítly do optimističtějších názorů polské veřejnosti na možnost řešení řady soudobých problémů (např. názorů na otázky války a míru, ekonomický rozvoj Polska, morálku, vztahy státu a církve atd.). Rovněž referoval o šetřeních religiozity mezi důstojníky a vojáky Polské lidové armády. Pokus o *výzkum každodennosti v rozdílných náboženských skupinách a sektách* při aplikaci fenomenologických východisek prezentovala I. Borowiková (Institut religiologie, Jagellonská univerzita, Krakov).

Hlavní referát maďarské delegace, zaměřený na problematiku *religiozity mládeže*, přednesl M. Tomka (Ústav pro výzkum masové komunikace, Budapešť). Sekularizaci charakterizoval jako všeobecný, kulturní, cyklický proces související s rozpadem dříve homogenní kultury, která je v obdobích velkých společenských změn vystřídána modelem novým. Kladl důraz na to, že nejde jen o proces zesvětštění, ale o celkovou změnu kulturní formy života. Proces sekularizace je v jeho pojetí doprovázen krizí hodnot v mikrosociální rovině a krizí sociální integrace v rovině makrosociální. V tomto kontextu pak M. Tomka interpretoval výsledky sociologického výzkumu maďarské mládeže a konstatoval, že maďarská mládež se stále více nábožensky identifikuje „po svém“ (tj. bez přijetí oficiálních církevních požadavků na religiozitu věčícího člověka), v oblasti víry inklinuje k nerozhodnosti projevující se v oddělování kognitivního posouzení víry od osobního rozhodnutí o vlastní víře. Sociologické výzkumu maďarské mládeže zachycují od roku 1979 nárost religiozity, a to zejména u studující mládeže.

Doplňující informaci o *religiozitě maďarské mládeže* ve věkové skupině 14–18 let poskytla A. Molnárová (Sociologické pracoviště Svazu mládeže, Budapešť), která v závěru shrnula, že vliv náboženské tradice ve vesnických oblastech slábne, zatímco ve velkoměstě se zájem mladých lidí o náboženství zvyšuje.

Z početné maďarské delegace je třeba uvést ještě vystoupení prof. F. L. Lendvaie (Filozofický ústav, Maďarská akademie věd, Budapešť), který se zabýval *teoretickými otázkami náboženství za socialismu a problémy dialogu mezi marxisty a křesťany*. A. Kovács (Ústav marxismu, Pécs) seznámil s *výzkumem religiozity technické inteligence*. Konstatoval, že nejvyšší stupeň religiozity se vyskytuje ve skupině stavebních a lesních inženýrů. Výzkumem byla dále zjištěna vazba mezi vysokoškolským vzděláním rodičů a častějším sklonem dětí k náboženství. I. Kamarác (Ústav pro výzkum kultury, Budapešť) se zabýval *kreativitou v malých náboženských skupinách* jako typickým znakem jejich života. *Problémy malých křesťanských církví* se zabýval J. Fodor (Ústav marxismu-leninismu, Debrecén). Upozornil na potřebu dialogu marxistů právě s těmito malými církvemi, které se za posledních 10 let v MLR značně rozšířily. Problematikou lidských práv, konkrétně *problémem náboženské svobody* jako svobody myšlení, se zabýval G. Andrassy (Právnícká fakulta, Univerzita Panonia, Pécs). J. Jóri informoval o *výzkumu obyvatelstva města Pécs* a upozorňoval na nárůst skupiny věčících „po svém“.

Vystoupení maďarských odborníků zabývajících se náboženstvím se vyznačovala myšlenkovým

rozpětím, nejednotností v ideologických stanoviscích a interpretační roztržetností. Jednotící v jejich výkladech bylo chápání náboženství jako sociálního jevu slučitelného s životem socialistické společnosti, který lze nejadektivněji interpretovat v referenčním rámci sekularizace chápané jako proces proměn náboženství, nikoli jeho překonání.

Zvláštnosti sekularizačního procesu v Rumunsku se zabývala A. Balasová (Ústav marxismu-leninismu, Bukurešť), která charakterizovala sekularizaci jako objektivní a subjektivní proces, jehož působením se stále snižuje vliv a organizace náboženství. Rozhodující podmínkou pro působení sekularizace je vznik průmyslové společnosti a urbanizace. A. Balasová uváděla, že v rumunské společnosti jsou to především městské lokality, kde náboženství ustupuje nejvýrazněji, zatímco na vesnicích je například religiozita mládeže 3× vyšší. Sekularizační proces se celkově zrychluje, v plné míře proběhl ve státních orgánech, politice, výchově a vojsku. Dosud otevřené zůstávají možnosti sekularizace v rodině, kde se v rovině jedince dosud udržuje sklon k náboženskosti. Celkově se však náboženství ocitá na periferii života rumunské společnosti.

W. Kaul (Vysoká škola technická pro námořní plavbu, Rostok) upozornil na specifický problém *začlenění a zapojení katolické části populace NDR do výstavby socialismu*. Ukázal, že reprodukce náboženské víry a intenzivní život v církvi se nedostává do rozporu se sociálním zapojením věřících do života socialistické společnosti. Uvedl, že spolupráce mezi marxisty a křesťany je běžná, univerzální a rozšířená v některých částech NDR (např. oblast Eichsfeld).

Za československou delegaci vystoupil jako první S. Hubík (Ústav pro výzkum společenského vědomí a vědeckého ateismu ČSAV, Brno), který podal *výklad o sekularizačním procesu v ČSSR za období od roku 1946, kdy byl proveden první sociologický výzkum náboženství v naší zemi, do roku 1985*. O tomto časovém úseku lze konstatovat, že proces sekularizace zasáhl všechny třídy, vrstvy a skupiny československé populace. Nejde však o jednolitý, lineární proces. V různých fázích vývoje československé společnosti probíhal tento proces v různém tempu a kvalitě, což platí zejména pro regionální pohled. V průběhu sedmdesátých let až do poloviny osmdesátých let se z kvantitativního hlediska proces sekularizace celkově zpomalil, což bylo způsobeno především demografickými faktory (výměna generací byla relativně ukončena, nastupující generace již nejsou nositelé náboženského světového názoru a nemohou být tedy dále „odnáboženšťovány“). Pokud jde o kvalitu sekularizačního procesu československé populace bylo stávajícími sociologickými výzkumy opakovaně zjištěno, že proces sekularizace produkuje nenábožensky orientovaného člověka, který je ve vztahu k náboženství spíše indiferentní než vědomě ateistický. Ukazuje se, že náboženství jako logicko-explanační systém (prostředek) relativně rychle a nevratně mizí z vědomí populace, málo však ustupuje jako hodnotové explanační systém. V sekularizovaném vědomí československé populace dominuje přírodně historický a tzv. metodologický ateismus, nikoli ateismus komplexní. Mezi mladými lidmi je dále evidentní kontaminace světových názorů. S. Hubík dále upozornil na vazy mezi sekularizačním procesem a sociálně politickými a mezinárodními událostmi, které se promítly do nárůstu religiozity (1968–1972), nebo nárůstu skupiny nerozhodných (1979–1981). Výsledky dosavadních sociologických výzkumů celkově ukazují, že v ČSSR ztratilo náboženství svou sociálně třídní základnu.

B. Vargová (Nová mysl, Bratislava) poukázala na některé *tendence vedoucí k destabilizaci tradičních modelů rodiny* a tradičních hodnot v oblasti rodinných vztahů, které se dostávají do rozporu s objektivní potřebou upevnování rodiny ve formě manželství v socialistických zemích. Problémy současné rodiny umožňují průnik a realizaci vatikánské koncepce rodiny jako domácí církve a rodinného apoštolátu v rámci celkového evanjelijního apoštolátu. B. Vargová zdůraznila, že eliminace tohoto průniku je možná jen cestou řešení problémů současné československé rodiny všemi dostupnými prostředky.

M. Suchánková (Ústav pro výzkum společenského vědomí a vědeckého ateismu ČSAV, Brno) se zabývala specifickými *problémy výzkumu hodnotové orientace československé populace ve vztahu ke světonázorovému zaměření dnešního člověka*. Ukázala, že hodnotové zaměření ve čtyřech světonázorových skupinách se různí a z tohoto pohledu nelze hovořit o homogenizovaném hodnotovém zaměření československé populace. Na základě hodnotové diferenciacie pak M. Suchánková přiřadila k jednotlivým světonázorovým skupinám různé hodnotové typy (1. sociální typ, 2. tradičně spirituální typ, 3. privatizovaný typ a 4. pragmatický hodnotový typ).

L. Sivák (Ústav vědeckého ateismu SAV, Bratislava) referoval o *vývoji sekularizace na Slovensku v letech 1968–1986*. Zaměřil se na tři zvolené znaky religiozity (konfessionalita, deklarovaný náboženský

názor, víra v základní náboženské představy – v boha). Na časové řadě necelých 20 let demonstroval nerovnoměrnost sekularizačního vývoje. Ukázal dále, že v posledních letech se v souvislosti s pohyby náboženského života objevilo na Slovensku určité oživení v oblasti náboženského života části věřících. Religiozita neroste kvantitativně, projevuje se však zintenzivnění manifestované religiozity u části věřících (každodenní návštěvnost bohoslužeb).

Na problematiku každodenního života člověka z hlediska rozdílné světonázorové orientace se zaměřil J. Mišovič (Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, Praha). Každodennost, chápanou jako indikátor sekularizačního procesu, charakterizoval některými dílčími aspekty mezilidských vztahů, jako jsou například nalézání osobního, vnitřního klidu a spokojenosti, řešení obtížných mimořádných situací, vztah dětí a rodičů, vztah k lidem jiné barvy pleti apod. Srovnáním jednotlivých aspektů každodennosti ve skupině věřících a marxistů dospěl k poznatku, že nábožensky orientovaní lidé patří v ČSSR k té části populace, v níž jsou humanitární myšlenky týkající se mezilidských vztahů méně manifestovány než mezi marxisty.

Vystoupení československé delegace uzavřel M. Foret (Ústav pro výzkum společenského vědomí a vědeckého ateismu ČSAV, Brno), který shrnujícím způsobem nastínil vývoj religiozity v ČSSR v osmdesátých letech. Vycházel ve své analýze ze dvou rozsáhlých výzkumů této problematiky z roku 1980 a 1985. Dosavadní vývoj religiozity v naší zemi charakterizoval jako v zásadě stabilizovaný. Uvedl, že náboženství si u nás zachovává především zvykovou, tradiční povahu. V řadě oblastí se projevuje ve značně „odnáboženštěné“ podobě, což se promítá jednak v chování, ale také ve světonázorové rovině a ve vědomí vůbec. Tradičnost a zvykovost se projevuje mimo jiné i v tom, že mezi věřícími a nevěřícími nejsou žádné výraznější a podstatnější sociálně ekonomické rozdíly.

Možno říci, že vystoupení československých účastníků byla tematicky sevřená, vzájemně se doplňovala a disponovala značným empirickým zázemím. Československá delegace tak vytvořila na mezinárodním vědeckém fóru vcelku celistvý obraz o sociologickém bádání a dosažených poznacích o náboženství a sekularizaci v naší zemi.

Mezinárodní konferenci o teorii a sociologii náboženství v Pécsi (1988) lze hodnotit jako přínosné a užitečné vědecké setkání specialistů v daném oboru, které výrazně přispělo ke vzájemné výměně názorů a korekci poznatků o fenoménu náboženství v jednotlivých socialistických zemích. Nezastupitelná funkce této mezinárodní akce spočívá zejména v možnosti vzájemně se informovat o stavu religiozity a sekularizace a diskutovat způsoby poznávání těchto jevů. Jednání bylo velmi otevřené, věcné a diskuse bohatá. V jejím průběhu se odкрыly různé hodnotící přístupy představitelů jednotlivých zemí k náboženství, jeho postavení a funkci v socialistické společnosti. Ukázalo se, že pro jednotlivé země jsou charakteristické různé komplexy specifických problémů, které odrážejí vnitřní, politicko-ekonomickou situaci každé země. Z jednání konference bude vydán sborník (anglicky).

Marie Suchánková

Sociologie zdraví – možnosti a perspektivy

Ve dnech 7. 11.–10. 11. 1988 proběhla v Tatranské Lomnici I. konference slovenských zdravotnických sociologů s mezinárodní účastí. Její název *Sociologie zdraví – možnosti a perspektivy* vymezoval rozsáhlé pole zájmů a odborností. Konference byla uspořádána k založení sekce zdravotnické sociologie při SAV.

Význam tohoto ustavujícího činu byl zvýrazněn přítomností předsedy Slovenské sociologické společnosti při SAV prof. Juraje Zvary, který konferenci zahájil.

Průběh jednání byl začleněn do těchto tematických celků :

- I. Teoretické otázky zdraví a medicíny
- II. Koncepce oboru
- III. Sociologie zdravotnictví
- IV. Vzdělávání
- V. Sociologie v medicíně a klinická sociologie
- VI. Metodologické problémy